

Horti P. rajza.

SZAKIRODALOM.

A kassai ötvös-céh.

Képzőművészetünk múltjáról ősmerteink eddigelé még vajmi hézagosak. Jelentősebb műemlékeink publikálásával ugyan az utolsó évtizedekben sokan és sok lelkesedéssel foglalkoztak, mindazonáltal még e téren is nagy a kiaknázatlan anyag. Eddig ősmert jelentősebb műemlékeink nagyobbára pusztán archeológiai szempontból lettek leírva, csoportosításuk oly módon, hogy tárgyalásuk kapcsán a képzőművészetek magyarországi múltjának egy-egy korszakát kellő megvilágítással kidomboríthatnók, vajmi nehéz. Ennek oka abban rejlik, hogy műemlékeink föl kutatásában igen kevesen fejtenek ki rendszeres munkásságot, kevesen vállalkoznak arra, hogy a kevésbbé jelentős, eddig nem ősmertetett vagy lappangó emlékeket is fölkeressék, behatóbban tanulmányozzák s így ezeket a műemlékeket egy-egy jelentősebb csoportjának a tárgyalásánál összekötő láncszemek gyanánt fölhasználják. Műtörténelmünk egyes korszakai rendszeres tárgyalásának a főakadálya azonban az, hogy annak írott forrásai fölkeresésére, földolgozására nálunk még csak kísérletkép is alig vállalkozott valaki. *Mihalik* József, az iparművészeti múzeum őre, lép föl

nálunk először a műtörténelmi szempontból való rendszeres és céltudatos levéltári kutatás terén s az eredmény, a melyet most megjelent nagy művében elénk tár, valóban meglepő s mindenkinek a bámulatát és elismerését fölkelti, a ki a műtörténelmünkre vonatkozó írott adatok égető hiányát érezte s rendezetlen levéltáraink hihetetlenül elhanyagolt állapotát ősmerti.

„*Kassa város ötvösségének története*“ cím alatt 350 nagy negyedréte alakú lapon s az „*Archeológiai Közlemények*“ XXI. kötetében teszi közzé *Mihalik* kutatásainak eredményét, a melyekkel Felső-Magyarország fővárosának az iparművészet ez egyik legelőkelőbb ágában betöltött szerepét igyekezett megvilágítani. Műve első részében a kassai levéltárból, az ottani ötvös-céh regesztáiból merített adatai alapján oly világos képét rajzolja e városunk ötvössége történetének, a minőhöz foghatóval képzőművészetünk egyetlen más ágának a múltjáról sem bírunk még. Az adatok, a melyek a kassai ötvös-céhre vonatkoznak, 1382-től kezdve, 56 év híjával, a melynek 1404–1460 közé eső okmányai elvesztek, századunk derekáig, a céhszisztem megszűnéséig szakadatlanok. Bizonyosságuk szerint az ötvösség Kassán már a XIV. században nagy szerepet

tölt be, ennek utolsó tizedeiben már 18–20 mestert mutathat föl, a kik nagyobbára német nevű emberek. Csak a XV. század folyamán telepednek le a németek lakta városban magyar mesterek, a kik a céhben csakhamar túlsúlyra vergődnek s a következő évszázadtól kezdve csaknem kizárólag dominálnak, a minek egyik érdekes bizonyossága a céh 1584-ből ránk maradt pompás vésetű pecsétje. Ezt a magyarok a német ötvösöknek 1476-ból való s lábánál a művész-címerrel Szent-Eligiust ábrázoló német köriratú pecsétlője helyett használták s latin köriratú új pecsétlőjükbe, mely Váradi János mester műve, műhelyében dolgozó magyaros arcú és magyar viseletű ötvös alakját vésették be.

A kassai ötvös-céh megmagyarosodásának a fő oka a török hódoltság volt, a mely a békés munkálkodásra óriási területeket tett alkalmatlanná hazánkban s ezeknek a kézművességben kiváló lakosait arra készítette, hogy jobban védett felvidéki városainkba vándoroljanak s itt telepedjenek le. A XVII. században csak vándorútjában ide vetődő idegen ötvössel találkozunk Kassán, a mint-hogy a kassai ötvösök szintén sűrűn kerekednek föl külföldi utazásra, hogy „valamivel többet tanulván”, magukat ott művészetükben tökélyesbítsék. Némelyik közülük külföldön telepszik le, a mi más városbeli ötvöseinkkel, többek közt Dürer apjával is megesett. A kassai Kürmeszser Péter Lyonban állapodik meg vándorútja végén s itt Guise hercegnek udvari ötvöse lesz, 1608-ban pedig Párisban mint királyi ötvös IV. Henrik udvarában működik, a miről több, öröksége ügyében szülővárosához intézett leveléből értesülünk.

A kassai ötvös-céh története a XVI. és a XVII. században a legmozgalmasabb; az előbbiből írott forrásaink 120, az utóbbiból 114 mester emlékét őrizték meg; a XVIII. században 40 s a jelen század derekáig csupán 22 ötvös-mester működött Kassán, a hol ma a szó művészi értelmében ötvöségről szó sem lehet. A céh külső történetét, régi magyar ötvöseink erkölcsseit, szokásait, életük körülményeit, a rendel-

kezésére álló bőséges adatok segítségével *Mihalik* megkapó elevenséggel és közvetlenséggel rajzolja; a kassai ötvösség művészi fejlődésének a képe művében már sokkal vázlatosabb. A kassai ötvösök produktív munkásságát nem is méltathatta behatóbban, mivel munkáik részben föl sincsenek kutatva, másrészt a felvidék különböző városaiban szétszórtan őriztetnek, sőt a mennyiben a helyszínen maradtak, sem férhetők hozzá az indolencia miatt, a melylyel nálunk kutató vajmi gyakran találkozhatnak.

Hogy mennyire nem tartják nálunk közérdekűnek a múltunk emlékeit számonszedő, sok önmegtagadásba kerülő kutatást, az *Mihalik* panaszából is kiviláglik, a ki évek hosszú során át Kassán lakott, mint ötvösségünk történetének az ősmérője, rég széles körökben emlegetetté tette nevét, a kinek még sem engedték meg, hogy a kassai székesegyház kincstárát behatóbban megvizsgálja s ötvösségünk itt rejlő kincseit tudományos szempontból kiaknázza.

„Szívesen vállalkoztunk volna arra, – olvassuk többek között könyvének 76. lapján – hogy a kassai Szent-Erzsébet templom kincstárának a tartalmát az 1604. és 1726. évi leltárakéval összehasonlítsuk, ha módunkban lett volna a kincseket *huzamosabb* ideig megtekinteni; az a néhány perc, a melyet ismételt utánjárással a kincstárban eltöltöttünk, csak arról győzött meg, hogy a meglevő értékek kezelése, a rendesnek és szabályszerűnek mondható kezelési módtól nagyon távol áll.”

A hozzáférhető emlékek kapcsán *Mihalik* nem jellemezhetette behatóbban a kassai ötvösök művészi tevékenységét s mivel a kevés mestertől, a kivel egy-egy emlék kapcsolatba hozható, alig ősmertes eddig-elé egy-két munkánál több, azért ezeknek is inkább emberi, mint művészi jelleme domborodik ki munkánkban. Az emlékekről leolvasható gyér adatok ellenére is sikerült szerzőnknek megállapítania, hogy „a kassai céhben és a kassai mesterek között a tehnikák és díszítési motívumok közössége szempontjából bizonyos tradíciók

állottak fenn, melyek mesterről mesterre átöröklődve, iskolát állapítottak meg". Ez iskolának korszakonként irányt adó mestereiről eddigelé inkább csak sejtjük, hogy ezek Hans Barth és Rácz Ambrus voltak, a kiknek munkáin még a német mintakönyvek hatása érezhető, továbbá a jóval eredetibb Antonius mester s a XVI. század vége felé tevékeny Lippai János.

Nemzeti jellegűvé az ötvösség Kassán a sodronyos zománc használatával kapcsolatosan a XV. század derekán kezd válni s ezután is a zománc-diszítés az, a mely a kassai ötvös-munkáknak erőteljes nemzeti vonásokat kölcsönöz. Hogy mily speciálisan magyar volt Kassán a zománc-tehnika, azt abból is következtethetjük, hogy az idevágó terminus tehnicusokat a németek is csak magyar néven ösmerték. Egy 1598-ból ránk maradt német okmányban Melda mester adósság miatt lefoglalt szerszámainak egyiket így nevezik: „ein Merser, *zamanz teörö mazar* genandt".

A sodrony-zománcon kívül Kassa a hibásan úgy nevezett erdélyi zománc művelésének is korán s egyideig csaknem kizárólagos főhelye volt. Kiváló szerepet e városunknak a zománc-tehnika történetében még egy körülmény biztosított s ez az, hogy a XVIII. században itt működik Szilassy György, a ki a nálánál még ügyesebb s később Lőcsén letelepedett fiával együtt a maga módja szerint való „tűzben pikturált" zománc-képeivel, a melyek porcellán-festményekre emlékeztetnek, tette halhatatlanná nevét.

Az eddig ösmert emlékek gyér számából következik, hogy, szigorúan véve, *Mihalik* könyve inkább kulturhistóriai, mint műtörténelmi munka. Merőben új és rengeteg sok, a letűnt századok magyar társadalmára gyakran káprázatos fényt vető kulturhistóriai adatainál fogva e mű valóságos kincses bányája művelődéstörténetünknek. Hogy, speciális körülményeinket tekintve, műtörténelmi jelentősége sem kisebb, azt inkább kitűnő beosztásának, pontos lajstromainak, az ezután főlészínre kerülő emlékek meghatározását rendkívül megkönnyítő s

könnyen hasznavehető módon csoportosított egyéb adatainak köszönheti, a melyeknél fogva *Mihalik* könyvének a kalauzolása mellett folytatott rendszeres kutatás esetén, nemsokára kilátásunk lehet rá, hogy Kassa s a vele erős szálakkal összefűzött egyéb felvidéki városaink ötvösségét épp úgy fogjuk ösmerni, mint a műtörténelmi kutatás terén nálunknál előrehaladottabb nemzetek a maguk ötvösségének a múltját. Már az eddigi kutatásokból is nyilvánvaló, hogy az ötvösség terén sem maradtunk el nagyon mögötte a nálunknál jóval szerencsésebb körülmények között fejlődött nemzeteknek s így a behatóbb kutatások várható eredménye vajmi kívánatosná teszi, hogy illetékes köreink az eddiginél nagyobb érdeklődéssel karolják föl az ötvösségre vonatkozó s általában a műtörténelmi kutatás ügyét.

Mindezekon kívül *Mihalik* munkájának egyik legnagyobb érdeme abban rejlik, hogy rácsáfolt azokra a német művészettörténet-írókra, a kik azt hirdetik, hogy ha Magyarországon az elmúlt évszázadokban volt is iparművészet, azt kizárólag a külföldről betelepült német mestereknek köszönhetjük, a kik itt meghonosították s elejétől fogva mindvégig a kezükben tartották a művészetek gyakorlását. *Mihalik* könyvéből a legfényesebben bebizonyul, hogy a kassai ötvösművészet a XV. század közepe óta magyar; magyar emberek az ötvös-mesterek, magyar a céh nyelve s hogy maga a város is éppen az ott letelepedett tősgyökeres magyar mivesek révén válik nyelvében és szellemében magyarrá.

Bennünket, kiket művészettörténetünk régi emlékei első sorban nemzeti szempontból érdekelnek, ennek a rendkívül fontos ténynek a konstatálása nagy örömmel tölt el, mert büszke öntudattal állíthatjuk, a mit eddig kellő bizonyosságok híján nem mertünk megtenni, hogy igenis, e vérrel szentelt földön a művészet is hazát talált s hogy ennek a művészetnek munkás és híre vergődött apostolai *magyar* emberek voltak. A nagy mű, melynek adatait *Mihalik* évek hosszú során át bámulatos kitartással kutatta össze, nemzeti öntudatunkra is lelkesítő

hatással van s már ebből a szempontból is megbecsülhetetlen nyeresége szakirodalmunknak.

C-s.

* *

A felsőmagyarországi reneszánsz-építészet. Irta Divald Kornél. 39 képpel. Budapest. A Pátria nyomása.

„Művészettörténetünk, — úgymond a szerző — a melynek nem egy kérdése megoldatlan még, szélesebb körök érdeklődésére számíthat; tárgyánál fogva talán ennek a nagy részében önálló tanulmányok alapján írott monografiának is akad a szakembereken kívül olvasója.“ A szerző e reményét igazolva látjuk, ha végiglapozzuk e gonddal megírt, érdekes könyvet.

Mátyás király halála, az ezután következő zavaros idők s a mohácsi vész véget vetettek a középmagyarországi reneszánsz virágzó fejlődésének. Am a török hódoltság határán innen, felsőmagyarországi városainkban a reneszánsz-építészet tovább él s új fejlődésnek indul. Fő impulzusát a direkt olasz hatáson kívül Lengyelországból nyerte, hol nem egy jeles mester dolgozott. A reneszánsz-stílus egy külön változata fejlődik itt ki, a mely leginkább a belső elrendezés, a homlokzatok tagozásában tükröződik vissza, diszító elemei azonban néha romantikus jellemet, helyenkint pedig egész keleti vonásokat egyesítenek magukban.

A lengyel reneszánszban a velencei befolyás volt uralkodó, mely még középkori hatásokat is tartogatott.

Nálunk a XVI. század az építkezés kora. Az addig divatban volt faépítkezések (mint a szerző forrásokkal igazolja) ez időtájt tönkre mennek. A háborús idők üszökhöz borítják a felvidék városait, hogy aztán pompásabban épüljenek fel újra, mint hamvából a Phönix. A pusztulás és építkezés — erre számos példa van — egymás sarkában jár. S a paloták, kastélyok, középületek és templomok építői az egyetlen barátságos szomszédtól, a lengyeltől kölcsönözték az általános új divat formáit, cserébe építkezési anyagot szolgáltatottak. E században volt legnagyobb kelete a híres magyarországi vörös márványnak. Felső-Magyar-

ország építkezési stílusává így vált a lengyel reneszánsz.

Az építkezésben elől Szepesmegye jár, mint a melynek legtöbb érintkezése volt Lengyelországgal. De terjed folyton a Vág völgyétől kezdve Zemplénmegyéig. Praktikussá vált az új stílus lapos tetői, biztosabbnak bizonyult a középkori magas tetők-nél, művészeti szempontból pedig nagyobb tért engedett az oromfal a — diszítésnek. Nagy kár, hogy a nyomokat ma már nem állapíthatjuk meg mindenütt, barbár dúlás, meszelés és vakolat takarja a műemlékeket. Besztercebányán, Lőcsén, Késmárkon, Eperjesen mégis nem egy remeke áll a felsőmagyarországi reneszánszban.

Szepes- és Sárosmegye kastélyai közt is sok a figyelemre méltó. Különösen beható és részletes tanulmányozása tárgyává tette Divald a nagyőri, a késmárki Thökölyi és a fricsi (Sárosmegyében) kastélyokat. Történelmi jelentőségük emeli művészeti érdekességüket. Legsértetlenebb a fricsi kastély, melynek Sorger Mihály volt építőmestere, sgraffittói pedig Axman Márton művész kezemunkája.

A világi építkezésnek nagyon is szórva-nyosan fenmaradt ereklyéin kívül Divald kiváló gonddal és okos szemmel az egyházi épületek klasszikusabb maradványait veszi sorra. A késmárki harangtorony (campanile), a szepesváraljai és szinnyei templomok és számos más falu tornya közül igen sok fölöttebb sajátos reneszánsz stílusukban épült.

Az építetők túlnyomó részben mégis magánosok voltak. A főúr és a gazdag polgár egyaránt emelt palotát. A Thurzóház Lőcsén, Eperjesen a Thrór-ház stb. nemes formáit szerzőnk is eléggé méltatja. A Galloczik-ház valaha Rákóczy-ház volt s utolsó fejedelmi gazdája maga II. Rákóczy Ferenc volt. Jellemző, hogy mennyire szerették a diszítéseket azokon az épületeken, a melyek a felsőmagyarországi „reneszánsznak dísz nélkül tenyérnyi helyett sem hagyó stílusában pompáztak“.

Az olvasó érdekes anyagot talál a belső elrendezés és diszítésről írott fejezetben is.

A jellemzőbb, a nemzetibb vonások itt jobban érvényesülnek, mint az épületek homlokzatán. Épp azért a stuccó, sgraffitó és más díszítési módok, oszlopfejek stb. részletesebb összegyűjtése – bár elismerjük, nagy fáradságba kerül – megérdemlik a munkát. Gyöngye hulláma ez a reneszánsznak, ránk nézve mégis becses, mert mennél inkább elgyöngül a klasszikus formák szigorú betartása, annál több hazai hatást szív magába, magyaros zamat és keleties vonás jelentkezik bennök s mindenesetre összefoglalásuk jelentős lapját képezné műtörténetünknek.

Befejezi Divald művét a barok és a rokokó emlékek ismertetésével, hol már a tiszta stílus hanyatlík.

Ezekről olvasunk e tanulmányban; de nem hideg, száraz leírásban, a szerző tud lelkét is önteni belé. A felsőmagyarországi reneszánsznak virágzása kora viharos kor volt, harc dúlta egész Magyarországot, tűzben és vérben állt annak minden talp-alatnyi helye. Ime a latin közmondásnak: *Silent Musae inter arma* – nincs mindig igaza.

A felvidéki városokban dús és büszke polgárság lakott erős autonómiával; a török vaskeze idáig nem ért s a császár zsoldosai nem rabolták úgy ki, mint a többi városokat. A reneszánsz szabadon fejlődött. Nagy kár, hogy megszűnván a fejlődés támaszai: a városok virágzása, e stílus is derékban törve maradt. Nem a háború ölte meg, hanem a városok hanyatlása. Ha kedvez neki az idő, ha hatalmasabb pártfogói lettek volna a művészetnek, „a felsőmagyarországi reneszánsz-építészet is épp oly műtörténelmi jelentőségre juthatott volna, mint a minőt például a hatalmas uralkodók és hatalmas nemzet istápolta francia reneszánsz-építészet ért el“.

Elismeréssel adózunk a szerző buzgóságának. Ismeri a felvidéki városokat a szó szoros értelmében. Pedig nálunk nehéz a lelkiismeretes kutatás, mert a nem rég múlt idő nem őrizte kegyelettel a múlt emlékeit. Egyenként kell a köveket kiszedni a romok alól, sok fáradsággal és temérdek költséggel.

Elevenen, plasztikusan tudja leírni a szerző az emlékeket, a melyeket művében fősorol. Divald Kornél ízlésesen kiállított album alakú könyvének az ára 3 korona s a szerző címén (VIII., Eszterházy-utca 11. szám) megrendelhető. Lapunknak állandó munkatársa lévén szerzője, a könyvet olvasóinknak fölszemes külön ajánlani.

— m —

* *

Művészeti boncolástan. Tellyes-niczky Kálmán dr., a budapesti kir. magyar tudomány-egyetem első boncolástani intézetének adjunktusa, a ki a múlt év óta oly érdekes művészeti-boncolástani előadásokat tart az anatómiai intézetben (IX., Tűzoltó-utca 58.), előadásait most könyvalakban is kiadja. Az érdekes könyv hét füzetben fog megjelenni és összesen tizennégy-tizenhat előadást tartalmaz. Az első füzet már meg is jelent igen szép és gazdag kiállításban, az Eggenberger-féle könyvkereskedés bizományában. A számos eredeti fametszettel és fénynyomatos táblával díszített mű egy füzetének az ára két korona. Ajánljuk a hézagpótló munkát úgy a művészek, mint a művészet iránt érdeklődők figyelmébe.

* *

A hiteles magyar címer. A m. kir. miniszterelnökség kiadásában megjelent „Magyarország külön címerének és a magyar korona országai egyesített címerének leírása és rajza“ c. műre felhívjuk a párisi kiállítás kiállítóinak figyelmét abból az okból, mert kívánatos, hogy a párisi kiállításon látható országos címerek egyöntetűek s minden tekintetben helyesek legyenek. A mű ára 2 forint.

* *

Kunstformen der Natur, von Ernst Haeckel. Leipzig, Wien, Bibliographisches Institut, 1899.

A mai modern irányzat – a japánizmus csaknem bevallott kultuszából kifolyólag – mind szélesebb kört von be a természet formáiból művészeti kíváncsalmi kielégíté-

sére. Soha figyelemre sem méltatott természeti alakzatok jönnek így forgalomba, jelentős és igen becses anyagot nyújtván a dekoráló művészeknek. Már a középkor gótikus áramlatában a miniátorok kiváló szeretettel tanulmányozták a füveket, virágformákat s a legközönségesebb növényeket a klasszikus akantusz rangjára emelték. További hódítást a természetből már csak a XVIII. század ornamentikája tette a kagylók és virágok előszeretettel gyakorolt feldolgozásával. De leginkább és legszélesebb vonalon érvényesül a természet tárgyainak felhasználása napjainkban. A mai iparművész már nem csak a szabad szemmel látható világ formáit, nem csak a tenger mélyéről felkutatott szerves képződések vonja működése körébe, hanem mikroszkóppal fegyverkezik s lencsén át figyeli a természet változatos teremtményeit.

Épp ezekről a nehezen fellelhető állatok és növényekről indított meg a tudós Ernst *Haeckel Kunstformen der Natur* cím alatt egy füzet-sorozatot. Kiváló szeretettel és műízléssel vannak ebben összegyűjtve a közönséges ember szeme elől elrejtett és kiaknázhatatlan természet szépségei. A gyűjtő az alakzatokat úgy adja, a mint maga felkutatta, minden stilizálás nélkül. Mégis

bizonyos művészi beállítással, úgy hogy a motívumokat keresők kész anyagot lelhetnek. A hol kell, nagyít, a hol a szépség a részletekben van, a részletet festi s mellőzi az egészet, néhol pedig a detailleokat hagyja el.

Egy csodás világ tárul e lapokon elénk. A természetben egytized milliméteres meduzetták szinte kész formáit nyújtják itt a pompás lámpatervezeteknek. A diatomeák s lagenák szeszélyes növései pazar dísz-tárgyak mintáiul szolgálhatnak. Ékszerek, kancsók, vázák, arhitektónikus megoldások, de főleg textil és dekoratív festészethez alkalmas formák kínálják magukat. A természet maga teremti ime a legszebb díszeket s láthatjuk, hogy a legparányibb őslények a legpontosabb törvényszerűségeket mutatják. Geometriai szigorúsággal vannak konstruálva s a mellett megbecsülhetetlen előnyük, hogy nem merevek és nem erőltetettek, sugázzik róluk az élet s mozgékony-ságuk állandó formáik dacára csodálatra-méltó.

A *Kunstformen der Natur* minden lapjáról inspirálást nyerhet az iparművész, de a természetet szerető laikus is örömét lelheti e műben.

GYUFATARTÓ.

VIRÁGVÁZA.

GYUFATARTÓ.

Horti Páltól.

FALI KÁRPIT- ÉS SZÖVET-MINTA.

Horti Páltól.